

3. B., jej sztuka śr. stanowi pod niejednym względem dziedzinę nie tylko słabo zbadaną, ale także pozbawioną większego znaczenia w ramach sztuki eur., jakkolwiek nie pozbawioną rysów swoistych. W przeciwieństwie do bogatych znalezisk arch., jak i stosunkowo licznych zabytków sztuki późnoantycznej i wcz. chrześc., m. i. fundamentów kilku bazylik (np. Zenica-Bistue, Dabravine — VI w., Majdan pod Varcar-Vakufa), po części wraz z fragmentami ich archit. ozdoby rzeźbiarskiej, zabytki sztuki śr. są stosunkowo nieliczne i mocno fragmentaryczne. Niejedno do tego się przyczyniło: zniszczenie w czasach późniejszych, stosunki, w których sztuka powstała, a w niemałej mierze także sam charakter sztuki. B. śr. graniczyła wprawdzie z Dalmacją, krajem o kulturze artystycznej wybitnie śródziemnomorskiej, z Serbią wchodzącą w orbitę sztuki biz. oraz z krajami Europy środkowej; jej własna kultura artystyczna nie posiadała jednak kierunku, który wiązałby ją zdecydowanie z jedną albo z drugą spośród owych kultur. W rezultacie sztuka jej miała charakter wyraźnie prowincjonalny, którego rysy były wynikiem owego odosobnienia i w jego następstwie konserwatyzmu połączonego z prymitywizmem. Do własnych tych rysów dochodził jednak także import dzieł sztuki z krajów sąsiednich tudzież twórczość sprowadzanych przez panów feudalnych artystów obcych, i to zarówno z pomorskich miast dalm., z którymi B. utrzymywała ożywione stosunki handlowe i polit., a także z sąsiedniej Serbii, jak i z Węgier. Świadczą o tym teksty źr., jako też nieliczne zachowane dzieła malarskie. Charakterystyczne jest przy tym, że zwłaszcza w środkowej części B. nie ma zabytków sakralnej archit. monumentalnej, i to ani katolickiej, ani prawosławnej. Poszczególne fragmenty (kapitele itp.) rzeźby świadczą wpraw-

dzie o istnieniu niegdyś kościołów rom., zostały one jednak całkowicie zburzone przez patarenów-bogomilców (ob.). Oni sami wznosili jedynie kaplice-oratoria; ale i te się nie zachowały oprócz części fundamentów jednej z nich, w Varoszluku pod Górnym Turbetem. Nieco więcej zachowało się archit. monumentalnej w płn.-zach. i płd.-wsch. stronach B., gdzie kontakt z Dalmacją względnie Serbią był większy, a działalność patarenów słabsza. Niektóre spośród zachowanych lub też wymienianych w źr. świątyń z w. XVI zbudowano na fundamentach starszych, z w. XIII i XIV (Dobričevo pod Trebinją, Zavała na Popovom Polju, Ozren pod Tuzle). Ze średniowiecznej świeckiej archit. monumentalnej zachowała się natomiast znaczna ilość zamków obronnych

Ryc. 62. Stećak z ementarzyska w Donja Zgošća (Bośnia) wg Hörmanna

bośniackich panów feud., tzw. „kule”, jak np. potężne ruiny Počitelj nad Neretwą („kula Gavrana kapitana”), Sokolac, Srebrnik, Jajce i in. Stanowią one wraz z „stećkami” najbardziej charakterystyczne znaki krajobrazowe feud. B. przedtureckiej. Dane o śr. malarstwie w B. również nie są wyraźne. Część ich na pewno wiązała się z malarstwem Serbii, jak np. zachowane freski cerkwi w Dobruniu zbliżone do malarstwa serbskiego w dolinie Morawy w XIV w. Znaczny był udział malarzy obcych, wędrownych lub też sprowadzanych z krajów sąsiednich, zwłaszcza z Dubrownika, skąd sprowadzano także ikony i obrazy ołtarzowe, w kształtowaniu się kultury artystycznej. Rola w tym wszystkim sfer rządzących i wielkich panów feudalnych zaznaczała się m. i. także w malarstwie portretowym, szczególnie protegowanym przez dwór królewski. Sądząc z zachowanego portretu ostatniego króla B., Stefana Tomaševicia, u stóp Chrystusa (Galeria Jugosł. Akademii w Zagrzebiu), z portretu księcia Hrvoja Vukčicia (lata 1403—15) w jego glagolickim mszale, a także z portretów na pieczęciach stylizowanych na wzór pieczęci gotyckich, były to portrety wykonane przez artystów obcych. Malarze obcy, m. i. zapewne dalm., działali również w malarstwie

książkowym, bogatym zwłaszcza w w. XV; dochodziło w nim, jak np. w wymienionym mszale, do niezwykłego połączenia tekstu, pisanego glagolicą, z miniaturami i ornamentyką w duchu tradycji toskańskiej, albo też w rękopisie Hvali z r. 1404, gdzie obok tekstu pisanego cyrylicą umieszczone są miniatury późnogotyckie. Dla rękopisów iluminowanych dla patarenów-bogomilców znamienne jest, że figury ludzkie występują w nich rzadko i że także zamiast portretów ewangelistów występują przeważnie ich symbole. Najoryginalniejszą, w każdym razie najbardziej swoistą dziedzinę twórczości artystycznej stanowiła jednak w B. śr. rzeźba zdobnicza nagrobków tzw. stećków, które uważano dawniej — nieślusnie — za wyłącznie związane z herezją bogomilów-patarenów (ob. Bogomilcy). Jak można wnioskować, choćby z twórczości nawet ludowej w okresie późniejszym za panowania tur., musiało i dawniej jeszcze kwitnąć snycerstwo w drzewie, jak i sztuka tkacka. Z dziezin tych nie się jednak nie zachowało.

Lit.: Prócz lit. s. v. Bogomilcy: Ć. Truhelka, Naši gradovi, opis najboljih sredovječnih gradova Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1904; S. Radojčić, Stare srpske minijature, Beograd 1950; tenże, Historija naroda Jugoslavije, Zgb 1953. [Wojślaw Molè]